

С.Блащук**РОБОТА НАД ВИДАННЯМ РУСЬКОЇ ПРАВДИ В ПЕРІОД
СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ НАУКИ**

Руська Правда належить до числа класичних пам'яток вітчизняної історії, що привертала до себе увагу не одного покоління дослідників¹. Вона є унікальним пам'ятником давньоруського права і першим писаним зводом законів, який достатньо повно охоплює всі сфери тодішніх відносин. Поява цього судочинного кодексу, по суті, засвідчувала правове оформлення давньоруського суспільства, як державного утворення². Тому вже з 1738 р. – часу, коли В. Татіщев відкрив цей пам'ятник, він став предметом досліджень та вивчення. Потрібно відмітити, що саме В. Татіщев був першим, хто розглядав видання Руської Правди як наукове завдання³. Однак перша згадка про Руську Правду належить академіку Штрубе де Пірмонту (1756 р.), який був знайомий з рукописом праці Татіщева⁴. Минуло майже тридцять літ, перш ніж Руська Правда була надрукована. Лише в 1767 р. А. Л. Шлецер надрукував знахідку В. Татіщева під назвою “Правда Русская, данная в XI веке от великих князей Ярослава Владимировича и сына его Изяслава Ярославовича”⁵. З цього часу не згасає інтерес істориків до цієї пам'ятки. В тому ж таки XVIII ст. було опубліковано й інші редакції Руської Правди⁶. Крім того, дослідниками були віднайдені нові списки.

У XIX ст. вчені також зробили великий вклад у дослідження та опрацювання списків Руської Правди. Новий етап в її вивченні пов'язаний з ім'ям М. Карамзіна, який віднайшов особливий список Поширеної Правди (пізніше отримав назву Карамзінського). Цей російський вчений-систематик знайшов давній (Синодальний) список кінця XIII ст. і ввів до наукового обігу так званий Мусін-Пушкінський список XIV ст.⁷. Далі слід відмітити двотомну працю польського вченого І. Раковецького, яка важлива вже тому, що в ній автор поставив питання про Руську Правду як про пам'ятник загальнослов'янського права⁸. І. Раковецький також зробив переклад Руської Правди на польську мову⁹. Видання текстів Руської Правди стимулювало наукове дослідження цієї пам'ятки. В 1826 р. німецькою мовою вийшла праця І. Еверса „Давньоруське право”¹⁰, а в 1844 р. робота Е. Тобієна¹¹, який спробував систематизувати списки Руської Правди. Саме ці дві роботи справили вплив на всі подальші дослідження по Руській Правді і, разом з тим, вони показали необхідність залучення нових методів дослідження. В той же час постало питання про подальше виявлення списків цього юридичного збірника і їх класифікацію. Цю проблему спробував вирішити М. Калачов

у праці „Предварительные юридические сведения для полного объяснения Русской Правды”, яка вперше була надрукована в 1846 р. (магістерська дисертація) і перевидана з необхідними доповненнями в 1880 р.¹². В 1881 – 1885 рр. було надруковано „Исследования о Русской Правде” П. Мрочек-Дроздовського¹³. До тексту документу він також склав словник, де дав пояснення деяких застарілих та маловживаних слів¹⁴, але ця робота носить довідковий характер і її не можна порівнювати з працею М. Калачова. Зауважимо, що словник було складено й іншим дослідником А. Гінзбургом¹⁵.

Нова сторінка в дослідженні Руської Правди була зроблена В. Сергєєвичем в роботі „Русская Правда в четырех редакциях по спискам Археографическому, Троицкому и князя Оболенского с дополнениями и вариантами из других списков”¹⁶. Своєю увагою не обійшов Руську Правду також і авторитетний російський історик В. Ключевський. В „Курсе Русской истории” він детально вивчає не тільки зміст Руської Правди, але й питання її походження¹⁷. Г. Шмельов вперше співставив Руську Правду з іншими давньоруськими пам’ятками, а також розвинув погляди В. Ключевського на виникнення цього пам’ятника¹⁸. В 1904 р. студіювання списків Руської Правди здійснив П’єр Левек, взявши за основу видання І. Болтіна¹⁹ він зробив його переклад на французьку мову²⁰.

В 1910 – 1913 рр. вийшла велика праця німецькою мовою професора боннського університету Л. Гетца²¹, де автор детально опрацював текст Руської Правди. Найбільш цінною частиною роботи Л. Гетца є його коментар до тексту, який базувався на всіх попередніх виданнях по Руській Правді. Продовжив дослідження в теоретичному розрізі М. Владимирський-Буданов, який написав розгорнуту аналітичну рецензію на працю Л. Гетца²². Вагомий вклад зробили і М. Максимейко (український дослідник середньовіччя та ранньомодерної історії України)²³, І. Яковкін²⁴ (директор Російської Публічної бібліотеки) та ін. Навіть з побіжного огляду науково-практичних надбань історичної науки в царині щодо студіювання текстів Руської Правди на перші десятиліття ХХ ст. був чималий.

Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. досить гостро постало питання про нове видання Руської Правди. Дореволюційні видання на той час вже застаріли, оскільки дослідники не могли використовувати всі списки, що стали відомі в першій половині ХХ ст., крім того, що не менш важливо, існуючі видання на той час вже стали бібліотечним раритетом.

Проблематиці, пов’язаній з реконструкцією перебігу процесу перших видань радянського часу, в своїх працях увагу приділяли такі відомі

історики як О. Зимін²⁵ та С. Валк²⁶. Зокрема, С. Валк звернув увагу на діяльність Підкомісії по підготовці до видання Руської Правди та на подальший вплив членів Підкомісії на розвиток історичної науки. Наведені С. Валком і О. Зімінім свідчення в персонологічному розрізі – стосовно С. Юшкова використовуються і у вступній статті до сучасного українського видання роботи С. Юшкова „Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі”²⁷.

Більш чітку картину подій, що відбувалися в 20-30-ті рр. ХХ ст., можна побачити завдяки численним архівним матеріалам, збережених у Санкт-Петербурзі та Києві (головним чином, у Санкт-Петербурзькій філії Архіву Російської Академії наук та Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського). В Санкт-Петербурзі відкриті протоколи засідань Постійної історико-археографічної Комісії АН СРСР, стенограми засідань, особиста переписка її членів та переписка Археографічної Комісії (АК) АН СРСР із АК ВУАН. Аналогічні справи, тобто протоколи, звіти, стенограми та переписка зберігаються в Науковому архіві Інституту історії матеріальної культури РАН і відносяться до діяльності сектору феодальної формації, до роботи якого були залучені вчені, які працювали на той час і над виданням Руської Правди. В ІР НБУВ зберігаються документи, що мають пряме відношення до діяльності Археографічної Комісії ВУАН та безпосередньо С. Юшкова, головним чином – це переписка, плани та звіти.

Як стає відомо з документів, питання підготовки академічного видання Руської Правди розглядалося на засіданнях АК АН СРСР ще на початку 20-х років, саме тоді було вирішено провести широку пошукову роботу по виявленню нових списків цього пам'ятника та їх опрацювання. Як пригадував пізніше вчений секретар Історико-Археографічної Комісії АН СРСР, доручено цю роботу було вже тоді провести С. Юшкову²⁸. Зауважимо, що конкретні терміни виконання роботи не вказувалися. І навіть через декілька років – в середині 20-х рр. – це питання не піднімалося членами АК АН СРСР, а дослідники, які були залучені до даного науково-пошукового процесу, продовжували і далі працювати.

Нового імпульсу ця проблема набула наприкінці 20-х рр. З протоколів засідань АК АН СРСР, що відкриті в Санкт-Петербурзькому філіалі архіву Російської Академії наук, 1 липня 1928 р. на засіданні Постійної історико-археографічної комісії Академії наук СРСР було розглянуто питання про нове видання Руської Правди²⁹. В прийнятому рішенні йшлося про створення спеціальної Підкомісії на чолі з академіком Є. Карським. Секретарем Підкомісії було обрано Б. Грекова. До складу Підкомісії ввійшли відомі спеціалісти з середньовічного російського та

західноєвропейського джерелознавства: М. Богословський, П. Васенко, В. Гейман, О. Пресняков, М. Приселков, І. Яковкін. Пізніше були залучені й інші дослідники. Зокрема, на засіданні 17 жовтня 1928 р. С. Платонов запропонував залучити до роботи Підкомісії С. Юшкова. Так вчений увійшов у підкомісію і протягом осені-зими 1928 – 29 рр. був її членом³⁰, більш детально про цю подію можна довідатися з документів С. Юшкова, які знаходяться в Інституті рукопису НБУВ. До складу Підкомісії ввійшли також: М. Сперанський, В. Любимов, Д. Єгоров, Ю. Готьє, М. Любавський, Д. Петрушевський³¹. Як бачимо, Підкомісія залучила до роботи над виданням Руської Правди кращих дослідників цієї пам'ятки.

Невдовзі робота Підкомісії розпалась на два напрямки. І вже в травні 1930 р. білоруський вчений, академік Є. Карський видав Синодальний список 1282 р. Поширеної редакції Руської Правди³². Є. Карський відмічав: „Представлена робота по вивченню Руської Правди не переслідує юридичних і історичних цілей: їх лише мимохідь приходиться залучати до справи; вона направлена головним чином на вивчення мови пам'ятника і частково на історію її літературної сторони, оскільки цьому до цих пір спеціалісти мало приділяли уваги, а між тим, мова його дає можливість досить точно встановити час виникнення пам'ятника, місце його написання і навіть народність особи, яка закріпила письмово цей збірник”³³. Список було подано у двох виглядах: так званою гражданкою, що не враховувала індивідуальні ознаки списку, і фотолітографічно з повною автентичністю списку. Це перше видання Руської Правди, що дає повне уявлення про рукопис списку, його письмо та палеографічні властивості³⁴. Можна лише позитивно оцінювати запропонований системний – літературно-історичний підхід до вивчення Руської Правди. Те, що саме в такому руслі велась робота вченим, зовсім не випадково, оскільки Є. Карський був філологом і головною своєю ціллю вважав лінгвістичне дослідження даного пам'ятника.

Можна сказати, що всі члени Підкомісії по підготовці до видання Руської Правди продовжили свої дослідження в площині опрацювання та всебічного аналізу цієї пам'ятки. Але злам 20 – 30-х рр. негативно вплинув на академічну науку. Репресії, пов'язані з так званою „Академічною справою” 1929 – 1931 рр., перервали вивчення і археографічну підготовку текстів Руської Правди³⁵. Проте вже після незначної „відлиги” з боку влади робота по підготовці видання починається з новою силою. Основними центрами стали Київ і Ленінград, а провідними дослідниками — С. Юшков і Б. Греков.

С. Юшков вже в 20-ті рр. брав участь у підготовці до друку академічного видання Руської Правди. Він готував до друку це джерело на основі уже відомих матеріалів. Наприкінці 20-х – початку 30-х рр.

робота велась спільно з Археографічною Комісією ВУАН. Серед архівних матеріалів, котрі були передані дочкою вченого (Є. Юшковою) в Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України (ЦДАМЛМ) і серед комплексу різноманітних матеріалів Археографічної Комісії, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, є кілька листів, направлених С. Юшкову за дорученням М. Грушевського, і відповідей вченого-русиста. Також завдяки їм, з упевненістю можна сказати, що на кінець 20-х рр. С. Юшков підготував всі матеріали для видання Руської Правди, яка побачила світ лише в 1935 р.³⁶

Більшу частину свого життя вчений присвятив дослідженню Руської Правди. Він прекрасно розумів значення цього пам'ятника києворуської історії. Так, у листі від 4 грудня 1927 р. він писав М. Грушевському: „Думаю, що Руська Правда, як пам'ятник українського права, заслуговує більшої уваги, чим їй приділяється в даний час”³⁷.

Відповідно до доповідної записки в АК ВУАН професора С. Юшкова, „план видання був узгоджений з академіком М. Грушевським в 1929 році”³⁸. Тоді ж було запропоновано план-проспект дослідження тексту С. Юшковим. Робота мала складатися з восьми частин, де мали бути опрацьовані списки Руської Правди та пам'ятки, пов'язані з нею³⁹. Крім того, автор планував показати умови появи, походження, джерела Руської Правди. 14 вересня 1930 р. АК ВУАН направила листа академіку М. Грушевському, в якому повідомлялось, „що вона (Археографічна Комісія – С. Б.) може прийняти участь у виданні Руської Правди”⁴⁰, і далі вказувались умови.

В 1927 р. С. Юшков переїхав в Ленінград. Там він почав співпрацювати з академічною Археографічною Комісією, яка займалася виданням джерел. Попередники С. Юшкова залучали лише 50 списків Руської Правди, а він поставив за мету глибоко і досконально вивчити, проаналізувати і узагальнити матеріал майже в два рази більший (ним було залучено 94 списки⁴¹). Також дослідник запропонував власну класифікацію списків цього пам'ятника, що базувалася на складі збірників, в яких вони були знайдені. Проте в 1935 р. вийшло видання на основі 7 списків і 5 редакцій, а повне видання побачило світ лише в 1950 р.⁴²

Робота по підготовці до видання Руської Правди була офіційно розпочата в 1928 р. Видання затрималось у зв'язку з відсутністю на місці С. Юшкова, який проживав деякий час у Самарканді⁴³. Наприкінці 1928 – на початку 1929 рр. дослідник збирає і доповнює вже існуючі матеріали. Він закінчив збирати списки Руської Правди в Ленінграді: „всю роботу в Ленінграді я завершив. Буквально кожен закуток

досліджено; всі рукописи, які б могли містити Руську Правду вивчені⁴⁴. І „разом з тим я звернув увагу і на перенесення роботи в Москву”⁴⁵.

Робота в Ленінграді відбувалася в декількох напрямках: „Перш за все було складено вичерпний Каталог всіх рукописів, що містять Руську Правду на всьому просторі СРСР і Польщі на основі описів рукописів, звітів, бібліографічних покажчиків і різного роду досліджень. Вважаючи, що цей каталог не буде точним, так як рукописні зібрання значним чином поповнились за останній час новими надходженнями, мною була проведена перевірка каталогу рукописів в Ленінграді”⁴⁶; разом з тим „розпочато остаточне в'яснення Каталогу рукописів і в інших містах, зокрема було направлено звернення в Кострому, Ярославль, Вологду”⁴⁷. Далі С. Юшков вказує, що „по ходу роботи можна сподіватися, що дане мені доручення мною буде виконано значно раніше строку”⁴⁸ (напевно, С. Юшков мав на увазі 1929-30 рр., оскільки саме таку дату знаходимо в листі-зверненні до Президії ВУАН від АК ВУАН⁴⁹).

У цей час С. Юшков не наважувався остаточного самостійно вирішити таке наукове питання, як питання транскрипції видання Руської Правди. Він неодноразово звертався до М. Грушевського і в Археографічну Комісію з проханням вказати транскрипцію для видання, „відсутність вказівок заважає йому підводити варіанти до текстів”⁵⁰. Сам С. Юшков вважав, що „буде правильним видання по транскрипції Лаврентіївського літопису. І якщо не отримаю відповіді в найближчі два місяці, то буду готувати текст по цій транскрипції”⁵¹. Незрозуміло, чому АК ВУАН, яка сама була зацікавлена в якнайшвидшому і якісному виданні цього пам'ятника, відкрито ігнорувала вирішення цього важливого питання. Відмітимо, що з часом С. Юшков отримав відповідні вказівки, але сталося це з деяким запізненням. І вченому довелося переробляти тексти відповідно до тої транскрипції, яку було обрано ВУАН⁵². Потрібно підкреслити: С. Юшков звертає увагу членів Археографічної Комісії також на те, щоб дістати списки Руської Правди, які знаходяться на території Польщі – у Львові і Володимирі-Волинському. Але відповідної довгоочікуваної реакції так і не послідувало.

Також слід зазначити, що С. Юшков виділяє дві проблеми, які виникли у зв'язку з підготовкою цього видання – грошей і друку. Але уже на початку 1929 р. дослідник говорить про нову проблему. В листі від 9 березня 1929 р. С. Юшков повідомляє: “справа по підготовці нового видання Р.[уської] Пр.[авди] набирає критичного обороту”⁵³. Пояснює дослідник це тим, “що комісія по підготовці до видання Р.[уської] Пр.[авди] нашої Академії, протоптавшись на місці вісім місяців, нарешті, розкачалася і запросила працювати Любимова, який,

подібно до мене, давно працює над Руською Правдою. Він прекрасно знає тексти і, безперечно, виведе з глухого кута нашу Академію⁵⁴.

Далі С. Юшков наголошує: “Комісія чомусь, тільки зараз дізналася, що я вже давно веду роботу для Української Академії Наук, хоча я не приховував, що мені дане доручення від неї. Діяльність Української Академії Наук по виданню Руської Правди і по виданню інших пам’ятників була названа паралелізмом і вам буде розіслано особливий запит.

Мене ж стали травити на всіх поворотах. Я побоююсь, що будуть прийняті заходи для того, щоб мої співробітники в Москві припинили роботу⁵⁵.

Однак тут варто внести об’єктивне уточнення про те, що 20 березня 1929 р. Археографічна Комісія ВУАН, щойно (на засіданні 16 березня 1929 р.) дізнавшись із доповіді А. Андріяшева про підготовку аналогічного видання Археографічною Комісією Всесоюзнаї Академії Наук і про існування спеціальної Підкомісії по підготовці до видання Руської Правди, направила туди звернення з проханням: „повідомити свою думку про узгодження цих двох видань⁵⁶. На це АК АН СРСР відповіла, що вона „з Вашого відношення від 20 березня 1929 р. за № 229/1457... офіційно взнала про те, що С. Юшков пропонував, очевидно, вести одночасно одну і ту ж роботу двом аналогічним закладам. Комісії важко пояснити мотиви поведінки С. Юшкова, але вважає, що С. В. Юшков свій план видання, схвалений Археографічною Комісією Академії Наук СРСР, напевно, представив і Археографічній Комісії Всеукраїнської Академії Наук⁵⁷. Крім того, говорилося про те, що С. Юшков співпрацював з вказаною Підкомісією, але на даний момент зв’язок з ним обірваний, оскільки він не відповів на лист Вченого секретаря Комісії⁵⁸, який було направлено ще 23 грудня 1927 р.⁵⁹. Далі вказувалось, що „Археографічна Комісія АН СРСР вважає за необхідне поставити Вас до відома, що розпочаті роботи по підготовці видання Руської Правди Комісія постановила продовжити і довести до кінця⁶⁰. А С. Юшков був на цьому ж засіданні Археографічної Комісії АН СРСР від 20 березня 1928 р. „звільнений від доручення даного йому Комісією по підготовці видання Руської Правди⁶¹.

На початку 1934 р. робота С. Юшкова була повністю завершена. 7 березня 1934 р. Археографічною Комісією ВУАН було направлено звернення в Історико-Археографічний Інститут АН СРСР, в якому повідомлялося, що „друкування тексту Руської Правди за списками, зібраними С. Юшковим наближається до завершення⁶². В наступному зверненні АК ВУАН просить допомогти з підготовкою вступної статті до цього видання, оскільки в Україні немає спеціалістів, котрі дали б повну характеристику епохи і оцінку відносно Руської Правди⁶³. Також

вказувалося, що статті С. Юшкова не достатньо, оскільки „написана не так як потрібно, і помістити її можна лише одночасно з іншою статтею”⁶⁴. На це Історико-Археографічний Інститут АН СРСР відповів, що він „зацікавлений в якнайшвидшому виході з друку праці С. Юшкова по Руській Правді”⁶⁵, одночасно ця установа просить повідомити в якому стані знаходиться друкування цієї праці і по можливості прискорити його випуск так як „Історико-Археографічний Інститут АН СРСР вважає за необхідне використати цю працю в зв'язку з підготовкою АН СРСР роботи з нагоди 200-річного ювілею цього пам'ятника, що наближається”⁶⁶. Вказівок стосовно вступної статті до видання С. Юшкова так і не було⁶⁷.

Насправді ж, перша книга в радянський період по Руській Правді вийшла в Ленінграді в 1934 р., але не під редакцією В. Любимова, а Б. Грекова⁶⁸. Саме тут потрібно відмітити те, що Б. Греков все більше виділяється як лідер радянських істориків, які в своїх наукових дослідженнях змушенні були іти на компроміси з ідеологією офіційного курсу керівництва країни⁶⁹. В Державній Академії історії матеріальної культури (Ленінград), що стала провідною офіційною науковою інституцією з вивчення феодальної проблематики, вже впродовж 1931-32 рр. відбулися дискусії з цього приводу⁷⁰. Не дивлячись на наявність різноманітних думок, із архівних матеріалів чітко простежується те, що все більш домінуючим стає погляд Б. Грекова. Проте, у цього історика, поруч з його модернізаційним підходом до вирішення проблем генезису феодалізму на теренах Східної Європи, було достатньо і цілком об'єктивних, з наукової точки зору, підстав зайняти лідируюче місце серед інших фахівців. Одночасно з іншими питаннями в сфері тематики історії феодалізму, Б. Греков вже тривалий час студіював і питання безпосередньо пов'язані з історико-юридичною пам'яткою Київської Русі — Руською Правдою. Так, В. Мавродін у монографії про свого наставника згадував як той вміло і ґрунтовно проводив у 1926 р. семінар по “Руській Правді”⁷¹. Про цей факт згадується також і сучасним петербурзьким дослідником А. Дворниченком⁷². Тому, апробоване на практиці, під час семінарських занять зі студентами Ленінградського Інституту народної освіти, дослідження списків Руської Правди і, як припускаємо, лягло в основу греківського видання цієї пам'ятки.

Ще на засіданні Підкомісії по підготовці до видання Руської Правди при АК АН СРСР Б. Греков підкреслював: „необхідно вивчати не тільки текст Руської Правди, але і ті пам'ятники, які зустрічаються в рукописах одночасно з нею”⁷³, оскільки „ні для кого не таємниця, що Руська Правда це один із найцінніших пам'ятників для історії нашого Союзу і історії народів СРСР”⁷⁴.

Головною причиною появи цього видання Б. Греков називає „відсутність на книжковому ринку старих видань Руської Правди”⁷⁵, таким чином, дане видання початково ставило перед собою виключно учбові цілі. Оскільки академічне видання на той час було ще лише в стадії опрацювання та підготовки.

У виданні 1934 р. текст Руської Правди подано в трьох списках – Академічному, Карамзінському і Троїцькому. Перші два взяті з видання В. Владимирського-Буданова, майже без змін, якщо не брати до уваги деяких розділових знаків⁷⁶. Дещо інша ситуація склалася з Троїцьким списком. Цей список був підготовлений В. Любимовим (який також був членом АК АН СРСР⁷⁷) спеціально для даного видання. Слід відмітити, що було збережено зовнішній вигляд пам’ятника, тобто без звичного Калачовського поділу на статті, зі „строгим збереженням рядків і абзаців”⁷⁸. Роботу над вивченням Троїцького списку Руської Правди В. Любимов проводив ще з 20-х рр.⁷⁹. Було складено також покажчик, підготовлений Г. Кочиним⁸⁰.

Отже, наприкінці 20-х рр. в умовах становлення радянської історичної науки, зокрема – джерелознавства, була усвідомлена необхідність фундаментального наукового видання Руської Правди. За роботу взялися дві Археографічні Комісії – ВУАН і Всесоюзної АН. Зв’язуючою ланкою між двома академічними центрами став С. Юшков. З боку ВУАН була проведена велика підготовча робота по здійсненню наміченого проекту. Проте в той час в силу комплексного взаємопереплетення різних наукових, соціокультурних, а також політико-ідеологічних факторів спроба здійснити цей проект не увінчалася успіхом. Реально була видана Руська Правда в 1934 р. під редакцією Б. Грекова, яку швидше можна вважати навчальним, а зовсім не академічним виданням. Виходячи з архівних матеріалів, виникає необхідність проведення окремого дослідження відносно процесу здійснення видання 1934 р. Про деякі особливості цього процесу вже йшла мова в попередній розвідці автора даної студії⁸¹. Вкажемо лише, що вперше сам академік Б. Греков у власному списку робіт називає цю роботу в 1935 р., як таку що вже вийшла⁸². Але подібних записів не спостерігається як в індивідуальних планах та звітах, так і в аналогічних колективних документах сектору феодалної формації ДАІМК та АК АН СРСР. Стосовно академічного видання Руської Правди, про яке йшлося вище, то на першу половину 30-х рр. своєрідне забуття, що в своїй основі має об’єктивні, а вже потім – суб’єктивні причини. Потреба активізувати дії виникла під час підготовки до святкування 200-річчя віднайдення Руської Правди (1938 р.)⁸³. А щодо видання 1934 р., то вже вказувалася тут причина, на яку посилається сам Б. Греков, –

потреба навчального видання для студентів Ленінградського державного університету.

1934 р. видався особливим для розвитку історичної науки СРСР. Після оприлюднення постанови РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 16 травня 1934 р. „Про викладання громадянської історії в школах СРСР”⁸⁴ (за підписами Й. Сталіна й В. Молотова), історія як предмет педагогічного процесу була відновлена, реабілітована у своїх правах. Названа Постанова відкрила шлях для нормалізації викладання цієї дисципліни в школах і вузах; вона дала безпосередній поштовх для відновлення й організації подальшої діяльності не тільки історичних факультетів, а й класичних університетів у цілому.

Повертаючись до діяльності Б. Грекова, відмітимо, що з 1934 р. академік майже всі зусилля концентрує навколо виконання різноманітних завдань, пов'язаних з впровадженням до науково-педагогічного процесу Постанови від 16 травня 1934 р. Так, з особистої справи Б. Грекова стає відомо, що вчений активно включився в роботу по терміновій підготовці підручника з історії СРСР для середніх шкіл. 14 грудня 1934 р. історик навіть надіслав до Президії АН СРСР доповідну Записку, де викладалося прохання звільнити його від інших нагальних і навіть деяких поточних справ⁸⁵. Природно, що видання Руської Правди під редакцією Б. Грекова, навчальне за характером опрацювання текстів оригіналу, вийшло саме 1934 р. Адже, як показано вище, на той час видання підручників, посібників, всього того, що сприяло відновленню й підвищенню методико-теоретичного рівня викладання історії в учбових закладах країни, було гостроактуальним. І, тому саме 23 листопада 1934 р⁸⁶. було підписано до друку вказане навчальне видання. Тоді й став у нагоді досвід академіка, набутий ним при викладанні спеціальних семінарів по Руській Правді у 20-х рр.

Що ж стосується проекту, який готувався з боку ВУАН, можна вважати що він був здійснений в 1935 р. Проте задуманий дослідницький проект повністю здійснити цими двома виданнями не вдалося. Реально видання вийшло по семи списках в п'яти редакціях. Якщо проводити порівняння між виданнями 1934 р. і 1935 р., безумовно, в більш виграшному становищі в науковому аспекті виглядатиме українське. На сторінках його читач побачить не лише сам текст джерела; там представлено пояснення і часткові коментарі, розроблені С. Юшковим. Але і тут слід констатувати, що й останнє в авторському виконанні С. Юшкова, не можна вважати повноцінним академічним виданням такого важливого комплексного джерела, що стосується історії Київської Русі, як Руська Правда.

Підсумовуючи, наголосимо, не дивлячись на наявні недоліки в розглянутих у цій розвідці перших виданнях Руської Правди в радянський час, не варто заперечувати їх значущість. Адже саме в 20-х – першій половині 30-х рр. було закладено підґрунтя для подальших фундаментальних академічних досліджень, і як результат – видань юридичного збірника доби Київської Русі – Руської Правди. Подальшу перспективу сучасних студій з цієї тематики вбачаємо у комплексній і всебічній реконструкції процесу здійснення академічних видань названої юридичної пам'ятки в органічному взаємозв'язку з подіями тогочасного суспільного життя.

-
- ¹ Зимин А. А. Правда Русская. – М.: Древлехранилище, 1999. – С. 7.
- ² Там само. – С. 96; Толочко П. П. Ярослав Мудрый. – К.: Видавничий дім „Альтернативи”, 2002. – С. 59.
- ³ Валк С. Н. Избранные труды по историографии и источниковедению / Сост. В. Г. Гинев, В. М. Панях, М. Б. Свердлов. – СПб.: Изд. «Наука», 2000. – С. 189.
- ⁴ Зимин А. А. Правда Русская. – С. 12; Слово о начале и переменах российских законов... говоренное Федором Штрубом сентября 6 дня 1756 . – СПб., 1759; Валк С. Н. Избранные труды по историографии и источниковедению. – СПб., 2000. – С. 197.
- ⁵ Правда Русская, данная в одиннадцатом веке от великих князей Ярослава Владимировича и сына его Изяслава Ярославича / Изд. Августа Шлецера. – СПб., 1767.
- ⁶ Продолжение Древней Российской Вивлиофики. – СПб., 1786. – Ч. I: Русская Правда (по рукописи В. Н. Татищева); СПб., 1787. – Ч. II: Русская Правда (по тексту Новгородской летописи); СПб., 1788. – Ч. III: Русская Правда (по списку Крестинина); Правда Русская, или Законы великих князей Ярослава Владимировича и Владимира Всеволодовича Мономаха. С приложением древняго оных наречия и слога на употребительные ныне и с объяснением слов и названий, из употребления вышедших. – СПб., 1792; 2-е изд. – М., 1799 и др.
- ⁷ Зимин А. А. Правда Русская. – С. 13; Дет.див.: Карамзин Н. М. История государства Российского. – СПб., 1842. – Кн. 1. – Т. II. Примечания № 65, 67, 72, 106.
- ⁸ Зимин А. А. Правда Русская. – С. 13; Калачов Н. В. Предварительные юридические сведения для полного объяснения Русской Правды. 2-е изд. – СПб., 1880. – С. 11.
- ⁹ Pravda Ruska czyli wielkiego xiecia Jaroslawa Wladimirowicza... / Przez. J. V. Rakowieckiego. – Warszawa, 1820-1822. Т. I. – 1820. – XVI, 278 s., Т. II. – 1822. – XII, 230 s.
- ¹⁰ Das älteste Recht der Russen in seiner geschichtlichen Entwicklung / Dargestellt von J. P. G. Ewers. – Dorpat: Sticinsky Hamb. Perthes, 1826. – XVI, 348.

-
- ¹¹ Tobien E. S. Die Prawda Russkaja, das alteste Rechtsbuch Russlands. St.-Petersburg, 1844. B. 1.
- ¹² Калачов Н. В. Предварительные юридические сведения для полного объяснения Русской Правды. – М., 1846; 2-е изд. – СПб., 1880. – 263 с.
- ¹³ Мрочек-Дроздовский П. Н. Исследования о Русской Правде. Вып. I—II // Учен. зап. Московского университета. Отд. юридических наук. – М., 1881-1885.
- ¹⁴ Мрочек-Дроздовский П. Н. Материалы для словаря правовых и бытовых древностей по «Русской Правде» // Чтения в Обществе истории и древностей Российских при Московском университете. – 1917. – Кн. III. – С. 1-129.
- ¹⁵ Русская Правда. Текст, изданный по трем спискам, с предисловием и кратким объяснительным словарем, составленным кандидатом прав А. Б. Гинцбургом / Под ред. Е. М. Гаршина. – СПб.: Типография И. Н. Скороходова, 1888. – С. 41 – 48.
- ¹⁶ Сергеевич В. И. Русская Правда и ее списки // Журнал Министерства народного просвещения. – 1899. – № 1. – С. 1 – 41; Его же. Русская Правда в четырех редакциях по спискам Археографическому, Троицкому и князя Оболенского с дополнениями и вариантами из других списков. – СПб., 1904; 2-е изд. – СПб., 1911. – XXII+51 с.
- ¹⁷ Ключевский В. О. Курс русской истории. – Ч. 1. 5-е изд. – М., 1914.
- ¹⁸ Шмелев Г. И. Суд в эпоху Русской Правды. / Под ред. Довнар-Запольского. – Т.1. – 1904.
- ¹⁹ Правда Русская, или Законы великих князей Ярослава Владимировича и Владимира Всеволодовича Мономаха. С приложением древняго оных наречия и слога на употребительные ныне и с объяснением слов и названий, из употребления вышедших. – СПб., 1792; 2-е изд. – М., 1799 и др.
- ²⁰ Mazon A. et Laran M. Pierre Charles Levesque. Memoire sur la Pravda Russkaja // Revue des etudes slaves. Paris, 1962. T. 41. Fasc. 1-4. P. 29-60.
- ²¹ Goetz L. K. Das Russische Recht (Русская Правда). – Bonn, 1909. – 345 s.; Goetz L. K. Das Russische Recht (Русская Правда). – Stuttgart, 1910-1913. – Bd. I-IV. – 474 s.
- ²² Владимирский-Буданов М. Ф. Русская Правда [Рецензия на кн.: Das Russische Recht, д-ра Л. Гетца. Т. II]. – К.: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1911. – 24 с.; Його ж. Русская Правда [Рецензия на кн.: Das Russische Recht, д-ра Л. Гетца. Т. II] // Университетские известия. – Киев, 1911. – № 3; 1912. – № 10.
- ²³ Максимейко Н. А. Закупы Русской Правды // Наукові записки науково-дослідчої катедри історії української культури. – Харків, 1927. – № 6. – С. 27-47; Його ж. Інтерполяції в текстові поширеної Руської Правди // Праці Комісії для виучування історії західньо-руського та українського права. – К., 1929. – Вып. VI. – С. 1-34; Його ж. Московская редакция Русской Правды // Проблемы источниковедения. – М.; Л., 1940. – Сб. III. – С. 127-162; Його ж. Опыт критического исследования Русской Правды. –

- Харьков, 1914. - Вып. I: Краткая редакция; Його ж. Про смердів Руської Правди // Праці Комісії для виучування історії західньо-руського та українського права. - К., 1927. - Вип. III. - С. 59-82; Його ж. Русская Правда и литовско-русское право // Сборник статей по истории права, посвященный М. Ф. Владимирскому-Буданову. - К., 1904. - С. 382-395.
- ²⁴ Яковкин И. И. Договор, как нормативный факт в древнем праве (Предварительный экскурс) // Сборник статей по русской истории, посвященных С. Ф. Платонову. - Пб., 1922. - С. 15-23.
- ²⁵ Зимин А. А. Правда Русская. - М.: Древлехранилище, 1999. - 390 с.
- ²⁶ Валк С. Н. Избранные труды по историографии и источниковедению / Сост. В. Г. Гинев, В. М. Панеях, М. Б. Свердлов. - СПб.: Изд. «Наука», 2000. - 664 с.
- ²⁷ Ричка В. М. Серафим Володимирович Юшков // Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. - К.: Наукова думка, 1992. - С. 8.
- ²⁸ СПбФА РАН. - Ф. 133. - Оп. 1-а. - Д. 33. Протоколы заседаний Постоянной историко-археографической Комиссии АН СССР. 14 января 1927 - 16 декабря 1929. - Л. 54.
- ²⁹ Там же. - Л. 68.
- ³⁰ ІР НБУВ. - Ф. X. - № 10055 - 10075. Материалы по подготовке к изданию «Русской Правды». Отчеты С. В. Юшкова о работе по изданию «Русской Правды», его письма М. С. Грушевскому и в Археографическую комиссию; переписка Археографической комиссии ВУАН с Археографической комиссией Всесоюзной АН. 12. II - 15. V. 1929. Ленинград, Львов. Оригинал. 37 арк. - Арк. 17 (об).
- ³¹ СПбФА РАН. - Ф. 133. - Оп. 1-а. - Д. 33. - Л. 68;
Валк С. Н. Избранные труды по историографии и источниковедению. - СПб., 2000. - С. 240.
- ³² Карский Е. Ф. Русская Правда по древнейшему списку: Введение, текст, снимки, объяснения, указатели авторов и словарного состава. -Л.: Изд. АН СССР, 1930. - 114 с.
- ³³ Там же. - С. III.
- ³⁴ Білецький Л. Руська Правда та історія її тексту / За ред. Ю. Книша. - Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук в Канаді, 1993. - С. 21.
- ³⁵ Академическое дело, 1929-1931 гг. — СПб., 1993 — Вып. 1-2; Брачев В. С. “Дело” академика С. Ф. Платонова // Вопросы истории. — М., 1989. — № 5;
Валк С. Н. Избранные труды по историографии и источниковедению. - СПб., 2000. - С. 240.
- ³⁶ Руська Правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій: Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. — К., 1935. — 193 с.
- ³⁷ ЦДІАКУ. — Ф. 1235. — Оп. 1. — Сп. 303. — Арк. 220.
- ³⁸ ІР НБУВ. — Ф. X. — № 8489 — 8503. Юшков С. В. Листи та телеграми професора Юшкова С. В. Археографічній комісії та видавництву ВУАН про

- хід друкування та коректури “Руської Правди”. 1932 – 1933 рр. Ориг. 18 арк. — Арк. 7.
- ³⁹ Там само. — Арк. 7-8.
- ⁴⁰ Там само. — Ф. X. — № 9151 – 9182. Юшков С. В. Листування з проф. Юшковим про видання “Руської Правди”, доповідна записка М. Ткаченко про необхідність видання Румянцевської ревізії та листування з членами комісії з питань друкування їх наукової продукції. 11 січня – 29 грудня 1930 р. Ориг. та копії. Маш. Рук. 39 арк.
- ⁴¹ Зимин А. А. Из историографии советского источниковедения («Русская Правда» в трудах С. В. Юшкова) // Проблемы истории общественной мысли и историографии. К 75-летию академика М. В. Нечкиной. - М., 1976. - С. 276.
- ⁴² Юшков С. В. Русская Правда. Происхождение, источники, ее значение. — М., 1950. — 380 с.
- ⁴³ ІР НБУВ. — Ф. X. — № 8585 – 8610. Юшков С. В. Листування археографічної комісії з президією ІІ відділу, видавництвом та проф. Юшковим в справі видання “Руської Правди”. 23. 01. 32 – 20. 03. 33 р. Копії, чернетки. 26 арк. — Арк. 2.
- ⁴⁴ Там само. - № 10055 - 10075. — Арк. 3 (зв.).
- ⁴⁵ Там само. — Арк. 3 (зв.).
- ⁴⁶ Там само. — Арк. 6.
- ⁴⁷ Там само. — Арк. 6.
- ⁴⁸ Там само. — Арк. 7.
- ⁴⁹ Там само. — Арк. 28.
- ⁵⁰ Там само. — Арк. 9.
- ⁵¹ Там само. — Арк. 4 (зв.).
- ⁵² Там само. — Арк. 10.
- ⁵³ Там само. — Арк. 8 (зв.).
- ⁵⁴ Там само. — Арк. 8 (зв.).
- ⁵⁵ Там само. — Арк. 8 (зв.).
- ⁵⁶ Там само. — Арк. 17 (зв.).
- ⁵⁷ Там само. — Арк. 17 (зв.).
- ⁵⁸ Там само. — Арк. 17.
- ⁵⁹ СпбФА РАН. — Ф. 133. — Оп. 1-а. — Д. 33. — Л. 58.
- ⁶⁰ Там же. — Л. 17 (об).
- ⁶¹ Там же. — Л. 58.
- ⁶² Там же. — Оп. 1. — Д. 1390. Украина (разная переписка). 4 января – 23 декабря 1934. — Л. 10.
- ⁶³ Там же. — Л. 3.
- ⁶⁴ Там же. — Л. 3.
- ⁶⁵ Там же. — Л. 12.
- ⁶⁶ Там же. — Л. 12.
- ⁶⁷ Там же. — Л. 5.

-
- ⁶⁸ Русская Правда по спискам Академическому, Карамзинскому и Троицкому./ Под ред. Б. Д. Грекова. — М.-Л.: Соцэкгиз. — 1934. — 62+[2] с.
- ⁶⁹ Шишкин И. Г. К вопросу о становлении марксистской концепции образования древнерусского государства в отечественной историографии 1920 – 1930-х гг. // Государство и общество. История. Экономика. Политика. Право. Российский научный междисциплинарный журнал. — 1999. - № 3-4. — С. 28-30;
- Його ж. Теоретико-методологические проблемы и концептуальные подходы к изучению древнерусского государства в отечественной исторической науке советского периода // Российская государственность: уровни власти. Историческая динамика. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Ижевск, 24-26 апреля 2001 года. — Ижевск, 2001. — С. 18-20.
- ⁷⁰ НА ИИМК РАН. — Ф. 2. — Оп. 1, 1927 – 1931. — Д. 33, 1930. Дело сектора феодальной формации за ударный квартал. — 63 л. — Л. 19.
- ⁷¹ Мавродин В. В. Борис Дмитриевич Греков (1882-1953 гг.). — Л., 1968. — С. 3.
- ⁷² Дворниченко А. Ю. Владимир Васильевич Мавродин. Страницы жизни и творчества. — СПб., 2001. — С. 8.
- ⁷³ СПбФА РАН. — Ф. 133. — Оп. 1-а. — Д. 33. — Л. 65.
- ⁷⁴ Там же. — Оп. 1. — Д. 1466. Стенограммы совещаний по изданию «Русской Правды». — Л. 2.
- ⁷⁵ Русская Правда по спискам Академическому, Карамзинскому и Троицкому./ Под ред. Б. Д. Грекова. — М.-Л., 1934. — С. 3.
- ⁷⁶ Там же. — С. 3.
- ⁷⁷ СПбФА РАН. — Ф. 133. — Оп. 1-а. — Д. 33. — Л. 99.
- ⁷⁸ Русская Правда.../ Под ред. Б. Д. Грекова. — М.-Л., 1934. — С. 3.
- ⁷⁹ Любимов В. П. Палеографические наблюдения над Троицким списком Русской Правды. // Доклады Академии Наук СССР. — 1929. — № 6. — С. 109 – 114.
- ⁸⁰ Указатель // Русская Правда... / Под ред. Б. Д. Грекова. — М.-Л., 1934. — С. 49 – 63.
- ⁸¹ Блащук С. М. Підготовка та видання “Руської Правди” ВУАН 20-30-х рр. ХХ ст.) // Український історичний збірник (2004). — Вип. 7. — К.: Інститут історії України НАН України, 2004. — С. 434 -446.
- ⁸² НА ИИМК РАН. — Ф. 2. — Оп. 3. — Д. 159. Греков Б. Д. Личное дело. 29 апреля 1932- 20 июня 1937рр. — 63 л. — Л. 14.
- ⁸³ СПбФА РАН. — Ф. 133. — Оп. 1. — Д. 1492. Протоколы июльского совещания по «Русской Правде». 1.01.1937 г. — 31.12. 1937 г. — 138 л.
- ⁸⁴ Постановление СНК Союза ССР и ЦК ВКП(б) «О преподавании истории гражданской истории в школах СССР» // Правда. — 1934. — 16 мая. — С. 1.
- ⁸⁵ НА ИИМК РАН. — Ф. 2. — Оп. 3. — Д. 159. — Л. 30.
- ⁸⁶ Русская Правда.../ Под ред. Б. Д. Грекова. — М.-Л., 1934. — С. 64.